

لېكهنه كاني كوتايپيھنان به يونيتاد له عيراق

پروفيسور دكتور بريار شيركو بابان

“ريكخراوى داعش” به بهرچاوى هه موو دنيا كوردانى ئيزيدى و چهندان پيكهاتهى ترى عيراقى كرده ئامانج. خراپترين و بهر فراوانترين شالوى له ناوېردن له سهدهى بيست و يه كه مدا له عيراق پرووى داوه؛ له سه رده ميكددا هه والله كان به كليكيك ده گاته هه موو جيهان. تاوانه كان هينده قيزهون بوون، ويزدانى كومه لگه ي نيوه ده وله تى هه ژاند. ده وله تى داعش بو ماوه يه كى كه م به رده وام بوو، به لام جووله لابه لكان و ئايدى لولوزيه كه يان ئيستايش ماون.

له و ماوه كورتهى خه لافه تى داعش له سالانى ۲۰۱۶-۲۰۱۷ له عيراق و سووريا، كومه لگه ي نيوه ده وله تى به توندترين شيوهى سه ربازى، ئابوورى و سياسى روو به روويان بووه وه. هه ريمى كوردستان و پيشمه رگه، وه كوو به شدار بوويه كى سه ره كى له هاوپه يمانى جيهانى دژى داعش، نه كتهرى يه كلاكه ره وه بوو بو ناوېردنى حوكمرانى ئه م ده سه لاته تيروريسيته. هه ر بو وه بيره ينانه وه، تاوانه كاني داعش بو پيش نو سال زياتر ده گه رپته وه، كه چى نه كومه لگه ي نيوه ده وله تى، نه نه ته وه يه كگرتووه كان هه نكاويكى راسته قينه يان بو دادگه يي كورنى ئه م تاوانه نيوه ده وله تى يانه نه هاويشتووه؛ جگه له وهى له سالى ۲۰۱۷ دا ئه نجومه نى ئاسايشى نه ته وه يه كگرتووه كان بريارى پيكه ينانى “تيمى ليكولينه وهى نه ته وه يه كگرتووه كان بو پالپشتي كورنى ليپرسينه وه له تاوانه كاني داعش” - كه كورتر او هكه ي يونيتاد (UNITAD) ه، ده دات.

ده سه لاته سنورداره كه ي يونيتاد

له ريكه وتى ۹/۸/۲۰۱۷ وه زيرى ده ره وه عيراق به فهرمى داواى له نه ته وه يه كگرتووه كان كرد، كه به مه به ستى دادگه يي كورنى سه رانى داعش، سوود له شاره زايان وه رگريت. دواتر برى تانيا و عيراق پيكه وه پروژبه بريارى كيان ئاماده كرد و له م سونگه يه وه له ۲۱/۹/۲۰۱۷ بريارى ژماره (۲۳۷۹) له لايه ن ئه نجومه نى ئاسايشه وه ده رچو يندرا. ئامانج له برياره كه، پيكه ينانى تيمى ليكولينه وه تى - عيراقى بوو بو ليكولينه وه له تاوانه كاني داعش و پالپشتي كورنى ليپرسينه وه له م تاوانانه.

دواتر، چونيتى كار كردن و ده سه لاته كاني يونيتاد له چوارچيوه ي رينمايييه كى (۵۱) برگه يى به ره زامه ندى عيراق دارپژرا. سكرتيرى گشتى نه ته وه يه كگرتووه كان “ئه نتونيو گوتاريش” له رۆژى ۳۱/۵/۲۰۱۸، بريارى دا به ده ستنيشان كورنى “كه ريم ئه سعده ئه حمده خان”ى برى تانى وه كوو راويژكارى تايبه تى و سه رو كى تيمى ليكولينه وه بو يارمه تيدانى هه وله كاني عيراق بو كوكردنه وه و پاراستنى به لگه كان. داواى ئه وهى “كه ريم ئه سعده خان” يه كيك له هه ستيارترين پوسته نيوه ده وله تيه كاني وه رگرت، وه كوو داواكارى گشتى دادگه ي تاوانكارى نيوه ده وله تى ده سته به كار بوو؛ ليكولنه رى دادى ئه لمانى “كريستيان رپچهر” وه كوو سه رو كى يونيتاد ديارى كرا.

ده سه لاته كاني يونيتاد خوئى له چهند بابته يكي ديارى كرا ودا ده بينيته وه، كه برى تين له گه ران و كوكردنه وه و به ئه رشيف كورنى تاوانه كاني داعش كه له دژى پيكه اته جياوازه ئه نجام دراون. كاربان له سه ر گه ران به داواى

گۆرە بەکۆمەلەکان کردوو و بەشیکیان هەلدراونەتەو و پروفاتەکان دراونەتەو دەستی خانەوادەکانیان. هەرەها لە رووی بابەتییهو ئەرکەکانیان پەيوەست کراوە بە تاوانە نیۆدەولەتییهکان (جینۆساید، تاوانەکانی دژی مرۆفایەتی، تاوانی جەنگ). لەم دەروازەیهو چەندان بابەتی تر لیکۆلینەو لەبارەو کراو؛ بۆ نمونە بەدەستەینان و بەکارهێنانی چەکی کیمیایی و بایۆلۆژی لەلایەن داعش و، کار لەسەر پڕۆجەو پارەدارکردن (تمویل)ی داعش کراو، کە چۆن لە دەروە و ناوہو ئەم بابەتە ئەنجام دراو؛ هەرچەندە بابەتی پارەدارکردن لە بنەرەتدا راستەوخۆ ناچیتە چوارچۆیەو بابەتی تاوانە نیۆدەولەتییهکان. یونیتاد ئامادەیه کە ئەم بەلگەنامانە لەگەڵ عێراق و ولاتی تر – ولاتی سییەم – بەش بکات بە مەبەستی دادگەبیکردنی سەرانی داعش؛ هەرەو بۆ نمونە لە پیش دادگەو بالای هەریمی لە “کۆبیلز”ی ئەلمانیا لە مانگی ۶ی ۲۰۲۳ سوود لەم بەلگەنامانە وەرگیرا. شایەنی گوتنە، حکوومەتی هەریمی کوردستانیش هاوکار و یارمەتیدەری سەرەکی یونیتاد بوو، هەرەو کوو لە راپۆرتە یەک لە دوای یەکەکانی یونیتاد دەردەکەوێت.

هەرچەندە پرسەکان بۆ کۆمەلگەو نیۆدەولەتی زۆر مەترسیدارن، کەچی لە ئاستە یاساییهکەو، نەتەو یەکگرتووەکان زۆر بەخەمساردییەو ئەم بابەتەو رووژاند؛ یونیتادی دامەزراندوو بە دەسەلاتیکی کەمەو و لەژێر چاودێری و هەژموونی عێراق کارەکانی ئەنجام دەدات. دەبوایه وەکوو یۆگوسلاقیای پیشوو و پرواندا مامەلەو لەگەڵ پرسەکان بکردایە. بۆ نمونە، بە بریاری ژمارە (۷۸۰)ی سالی ۱۹۹۲ی ئەنجومەنی ئاسایش لە ۶/۱/۱۹۹۲ لێژنەیهکی هاوشۆو یونیتادی پیک هینا بۆ لیکۆلینەو؛ دوای چەند مانگی بە بریاری ژمارە (۸۲۷)ی سالی ۱۹۹۳ لە ۲۵/۵/۱۹۹۳ دادگەو تاوانکاری نیۆدەولەتی تایبەت بە یۆگوسلاقیای لەلایەن ئەنجومەنی ئاسایشی نەتەو یەکگرتووەکان دامەزرا. هەرەها دامەزراندنی دادگەو تاوانکاری نیۆدەولەتی تایبەت بە پرواندا بە هەمان پڕۆجەدا تێ پەری.

کەچی سەبارەت بە تاوانە نیۆدەولەتییهکانی داعش، دوای شەش سال لە کارکردنی یونیتاد و خویندەو ۱۰ (دە) راپۆرتی جیاواز سەبارەت لیکۆلینەو و بەلگەنامە و راستییەکان لە ئەنجومەنی ئاسایش، بریاری ژمارە (۲۶۹۷)ی سالی ۲۰۲۳ باس لە کۆتاییهاتی ئەرکەکانی یونیتاد دەکات، بێ ئەو بزانریت ئەو هەگبە پڕ لە بەلگەنامە و شایەتییهو یونیتاد، چیی بەسەر دیت و چۆن دادگەکانی عێراق و ولاتان سوودی لێ وەرەگرن. ئاراستەو عێراق ئەو هیه کە ئەم بەلگەنامانە وەکوو بەلگەنامەو ناوخۆیی عێراقی تۆمار بکری و دەولەتی سییەم ناتوانی بەبێ رەزامەندی عێراق سوودی لێ وەرگری. ئەمەیش بەلگەیه کە کە پڕۆسەو دادگەبیکردنی داعش لە عێراق و لە تەواوی جیهانیش، بەسستی بەرپۆ دەچیت و پڕۆسەکانی دادگەبیکردنی سەرانی داعش بە ناوخۆیی بکریت.

بە ناوخۆبیکردنی دادگەبیکردنی سەرانی داعش

هەر لە سەرەتای دامەزراندنی یونیتادەو نیشانەکانی بە ناوخۆبیکردنی دادگەبیکردنی سەرانی داعش بەدەرکەوتن، کە گشت ئەو ئەرکانەو لە سەرەو باس کراون بە رەزامەندی و هەماهنگی حکوومەتی عێراق ئەنجام دەدریت؛ بۆ نمونە یونیتاد لە پیدانی بەلگەنامەکان بە ولاتی سییەم بۆ دادگەبیکردن سەرانی داعش، پێویستە رای دەسەلاتدارانی عێراق وەرگریت.

یونیتاد خراوەتەو ژێر دەسەلاتی عێراقی: وەکوو ئاماژەمان پێ دا، بە داواکاری عێراق، یونیتاد دامەزرا و نیوہی پیکهاتەکی هەلگری رەگەزنامەو عێراقین و، کۆتاییهینانیشی بە داواکاری عێراق دەبیت. کەواتە

نیوان عیراق و ئەمریکا لە ساڵی ۲۰۰۸ و کشانەوێ هێزە ئەمریکییەکان لە کۆتایی ساڵی ۲۰۱۱. کەچی دواتر دواى داگیرکردنى پرووبەریکی فراوان لە خاکەکەى لەلایەن ریکخراوى داعشەو، عیراق مەجبوو بوو رینگە بە گەراندنەوێ هێزە سەربازییەکانى هاوپەیمانیی جیهانیی دژی داعش بدات و، لە سەرۆوی هەموویانەوێ هێزەکانى ئەمریکا.

لایەنگرانی سیاسەتی گەراندنەوێ سەرۆهێ، رەنگدانەوێ بەسەر ناوی هاوپەیمانیی دروستکردنى حکومەتی "محەمەد شیاع سوودانى" هەبوو و ناوی لى نراو "هاوپەیمانیی ئیدارەى دەوڵەت". ئیدارەى دەوڵەت و سەرۆهێ، هاوواتان، چونکە ئیدارەى دەوڵەت کارىکی هەرە ئاسایی هەموو حکومەتیکیە لە جیهان؛ بەلام نەدەکرا ناوی لى بنریت "هاوپەیمانیی سەرۆهێ (تحالف السیادة)، لەبەر ئەوێ سوننەکان کە بەشدارن لە حکومەتەکەى ئیستا، ئەو ناوہیان لە هاوپەیمانییەکیان ناو.

هەرۆهیا لە ۵/۱/۲۰۲۰ وەکوو کاردانەوێهێک لە دواى هێرشەکانى ئەمریکا بۆ سەر قاسم سلیمانى و ئەبو مەهدى موھەندیس، ئەنجومەنى نوینەرانی عیراق داواى دەرکردنى هاوپەیمانىن لە عیراق و گەراندنەوێ سەرۆهێ عیراقى کرد. نیشانەهێکی تری سیاسەتی گەراندنەوێ سەرۆهێ، بریتییە لە پرپاری دادگەى بالای ئیتحادى، تايبەت بە نادەستوورییونى ریککەوتننامەى عیراق و کویت دەربارەى "خۆرەبدوللا" کە لە ریککەوتى ۴/۹/۲۰۲۳ دەرکرا و، تاکلايەنە پرپاری هەلۆهشاندنەوێ ریککەوتننامەى دوولایەنەى نیوان کویت و عیراقى لە ۲۹/۴/۲۰۱۲ راگەیاندا؛ واتە دادگە داواى گەراندنەوێ سەرۆهێ خاکی عیراق بۆ سەر خۆرەبدوللا دەکات.

هەندى جار هەست دەکریت لایەنگرانی سیاسەتی گەراندنەوێ سەرۆهێ، زیادەرۆوی تیدا دەکەن: لە ئاستى ناوخۆیى بە شیۆهێ دژەفیدرالییەت کار دەکەن و لە جياتى جیبەجیکردنى فیدرالییەت، داواى بەناوہندیکردنى توند لە بەغداو دەکەن. هەرۆهیا سیاسەتی گەراندنەوێ سەرۆهێ لە ئاستى نیودەوڵەتی بەو شیۆهێ کارى لەسەر دەکریت کە بابەتیکی وەکوو جینۆساید کە سروشتیکی تەواو نیودەوڵەتی هەیه، بچووک بکریتەو و بەناوخۆیى بکریت، یان بە شیۆهێ کاردانەوێهێکی توند دژی ریکخراو نیودەوڵەتیەکان، بەتايبەتی نەتەوێهێ کگرتووەکان، ئەم سیاسەتە دەرکەویت.

کاردانەوێهێکانى عیراق بەرامبەر نەتەوێهێ کگرتووەکان

جیاواز لەو لیژنە نیودەوڵەتیانەى کە لەلایەن نەتەوێهێ کگرتووەکانەوێ بەسەر عیراقدا سەپینران، یونیتاد لەسەر داواى عیراق دامەزراو و چوارچیۆهێ کارکردنى بۆ داناو. لیژنەدا چەند نمونەهێک دەخەینە روو: بە مەبەستى چارەسەرکردنى پرسەکانى دواى جەنگى کویت لە ساڵى ۱۹۹۱ و چەکدامالینى عیراق، دوو کۆمىسیۆن لە نەتەوێهێ کگرتووەکان دروست بوون: یەکەم، کۆمىسیۆنى تايبەتی نەتەوێهێ کگرتووەکان (ناسراو بە یونسکۆم UNSCOM) لە نیوان سالانى ۱۹۹۱-۱۹۹۹ دامەزرا؛ دووہم، کۆمىسیۆنى نەتەوێهێ کگرتووەکان بۆ چاودیریکردن و لیکۆلینەوێ و بەدواداچوون (ناسراو بە یونموڤیک UNMOVIC) لە نیوان سالانى ۱۹۹۹-۲۰۰۷ دامەزرا.

هەرۆهیا کۆمىسیۆنى نەتەوێهێ کگرتووەکان بۆ قەرەبووکردنەوێ (ناسراو بە UNCC) لە نیوان سالانى ۱۹۹۱-۲۰۲۲ بەسەر عیراق سەپینرا؛ لەم رینگەهێوێ پرپى زیاتر لە (۵۲) ملیار دۆلارى قەرەبووى زەرەرمەندى جەنگى کویت (۱۹۹۰-۱۹۹۱)، خرایە سەر ئەستۆى عیراقیەکان و بەشە بوودجەى عیراق. لە

پروژه‌های (۳۱) سالیدا قه‌ره‌بووه‌کان درانه‌وه به کەس و کۆمپانیا و ده‌وله‌تانی زهرمه‌ند له جه‌نگی کویت له ره‌گه‌زنامه جیاوازه‌کان.

ئهمانه‌ی سه‌روهه چەند نموونه‌یه‌کن له‌وه‌ی که نه‌ته‌وه یه‌کگرتوووه‌کان چۆن خۆی به‌سه‌ر عێراقدا سه‌پاند؛ ئیستایش وای کردوو که ئهم ولاته به هه‌ستیکی کاردانه‌وه به‌رامبه‌ر نه‌ته‌وه یه‌کگرتوووه‌کان کار بکات. له نامه‌که‌ی وه‌زیری ده‌روه‌ی عێراق (پروانه به‌لگه‌نامه‌ی نه‌ته‌وه یه‌کگرتوووه‌کان ژماره (S/2023/654) له ریکه‌وتی ۷/۹/۲۰۲۲) بۆ نه‌ته‌وه یه‌کگرتوووه‌کان زۆر به‌روونی داوای کۆتاییهێنان به یونیتاد ده‌کات له ماوه‌ی سالی‌کدا؛ له هه‌مان کاتدا داوایان لێ ده‌کات که ئهو به‌لگه‌نامه‌ی یونیتاد به‌ده‌ستیان که‌وتوو، نه‌دری‌ت به ده‌وله‌تی سییهم به مه‌به‌ستی دادگه‌بیکردنی داعش. ئهم جۆره داواکاریانه، ئاماژهن بۆ نه‌مانی متمانه‌ی عێراق به یونیتاد له لایه‌ک و، له لایه‌کی تره‌وه نیشان ده‌دات که یونیتاد له‌ژێر رکیفی عێراق کار ده‌کات. بریاری ئه‌نجومه‌نی ئاسایشی نه‌ته‌وه یه‌کگرتوووه‌کان ژماره ۲۶۹۷ ی سالی ۲۰۲۳ داوای له یونیتاد کردوو که به ره‌زامه‌ندی عێراق ئهم به‌لگه‌نامه‌ی پیشکەشی ده‌وله‌تی سییهم بکات. عێراق ده‌یه‌ویت به‌لگه‌نامه‌کانی یونیتاد، بکات به به‌لگه‌نامه‌ی ناوخۆیی عێراقی، دواتریش ته‌نیا له‌لایه‌ن دادگه ناوخۆیییه عێراقیه‌کانه‌وه به‌کار بی‌ت.

کاردانه‌وه‌کانی عێراق به‌رامبه‌ر نه‌ته‌وه یه‌کگرتوووه‌کان له‌وانه‌یه بگاته رادده‌یه‌ک که داوای کۆتاییهێنان به نێردراوی هاوکاریی نه‌ته‌وه یه‌کگرتوووه‌کان بۆ عێراق (ناسراو به یونامی UNAMI) بی‌ته به‌شیکێ تر له سیاسه‌تی داها‌تووی عێراق. یونامی زیاتر له (۲۰) ساله چالاکه له بواره جیا‌جیا‌کانی ژبانی سیاسی و یاسایی عێراقیه‌کان. راسته یونیتاد، له ئاستی چاوه‌روانی و ئاوات و خه‌می قوربانیا‌ن نه‌بووه، به‌لام با نه‌ته‌وه یه‌کگرتوووه‌کان فۆرمیکێ تری کارکردن په‌په‌رو بکات، یان ده‌سه‌لاته‌کانی یونامی به‌رفراوان بکات و بابه‌تی دادگه‌بیکردنی سه‌رانی داعش له ئه‌ستۆ بگریت.

کۆبه‌ند

کۆتاییهێنان به نێرده‌کانی نه‌ته‌وه یه‌کگرتوووه‌کان له عێراق، مه‌ترسیی شاراو‌هی هه‌یه بۆ هه‌ریم و پیکهاته‌کانی تری عێراق. ئهم ریکه‌راوه نیوده‌وله‌تییه له سالی ۲۰۰۳ وه‌وه‌وه‌کوو چاودێرێک بۆ پرسه عێراقیه‌کان و وه‌کوو ناویژیکاریک له کیشه‌کانی نیوان به‌غدا و هه‌ولێر ده‌رکه‌وتوو. ئاماده‌بوونیا‌ن، گه‌ره‌نتییه‌که بۆ پاراستنی قه‌واره‌ی هه‌ریمی کوردستان، چونکه پرسه ناوخۆیییه گرنه‌گه‌کانی عێراق له سالی ۲۰۰۳ وه‌، به به‌رنامه‌ی کاری ئه‌نجومه‌نی ئاسایشی نه‌ته‌وه یه‌کگرتوووه‌کانه‌وه گری‌ دراو. پێویسته هه‌ریمی کوردستان به‌هه‌ستیارییه‌وه له پچرانی هیللی په‌یوه‌ندی نیوان عێراق و نه‌ته‌وه یه‌کگرتوووه‌کان بپروانیت و، کار له‌سه‌ر ئه‌وه بکری‌ت که ئهم هیلله بمینیته‌وه و زیاتر په‌ره‌ی پێ بدری‌ت.